

Szerkesztette

NAGY JANKA

TEODÓRA –

BÉLI GÁBOR

A jog kulturális holdudvara

A magyar jogtörténet,
jogi kultúrtörténet európai
kontextusai

Jogtörténeti
Értekezések 56.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 56.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

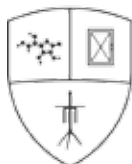
NAGY JANKA TEODÓRA – BÉLI GÁBOR (szerk.)

A jog kulturális holdudvara

A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet
európai kontextusai

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 56.

A kötet az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat tagjaként az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport programja keretében jelenik meg.
mtajogtortenet.elte.hu

ELKH
Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2022

Technikai szerkesztő Szabó Ernő
Lektor Dr. Révész T. Mihály

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado

A kiadásért felel Bácskai István
A borító Megyeri-Pálffi Zoltán ötlete alapján készült
Tördelő Lipót Éva

ISBN 978 963 556 264 0
ISSN 0134-0026

In memoriam Kajtár István

Kajtár István
(1951–2019)

Nagy Janka Teodóra*

AZ EURÓPAI ÉS A MAGYAR JOGI KULTÚRTÖRTÉNET OLVASATAI

*Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi értelmezések
Kajtár István „Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe”
monográfiájában*

Tanulmányunk az európai és a magyar jogi kultúrtörténet kapcsolódási pontjait vizsgálja. Kajtár István szerepét a magyar jogi kultúrtörténet kutatását megtermékenyítő osztrák és német kutatások, másrészt az általa többször is hangsúlyozott rendkívül szerteágazó jogi kultúrtörténeti tematikából a jogi néprajzzal leginkább érintkező, az „alattvalók világának” kutatására vonatkozó kérdéseket, kutatási eredményeket emelve ki.¹

1. A magyar jogi kultúrtörténet nemzetközi és hazai kutatástörténetéhez

A jogi kultúra fogalma, rendkívül gazdag és összetett világa egyidős magával a joggal – sőt, kiterjesztőleg értelmezve az emberi közösségek megjelenésével.² A kultur-, illetve művelődéstörténettől elkülönülő kutatására a jogtudomány, a jogtörténet-tudomány keretei között viszonylag későn került sor. Az európai, a romantika időszakában elsősorban a német jogtörténethez kapcsolódó kutatás kezdeteire Magyarországon éppen Kajtár István hívta fel a figyelmet.³

* Nagy Janka Teodóra tanszékvezető egyetemi tanár, PTE KPVK Szociális Tanulmányok Tanszék. MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH). ORCID ID: 0000-0002-0413-9603

¹ A tanulmány az NKFIH FK 19 132220 „Tagányi Károly (1856–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége” című pályázat támogatásával készült.

² MAINE, Sumner: *Ancien Law: Its Connection with the Early History of Society, and its Relation to Modern Ideas*. London, 1861.

³ KAJTÁR István: *Jogi kultúra, jogi szimbólumok és rítusok*. In MEZEY Barna (szerk.): *Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest, 2006. 130. p.; Uő: Áttekintő értékelés a jogi kultúrtörténet forrásairól, módszertani és elméleti kérdéseiről, eredményeiről. In NAGY Janka

A közelmúltban megjelent, a jogi kultúra kutatásának történetét tárgyaló publikációk számát gyarapítva magam is hangsúlyoztam az „alattvalók joga” tekintetében, hogy Európában a 19. századi polgári jogfejlődés és a jogi modernizáció során került – az egyes országokban eltérő tudományterületekhez (például jogtörténet, néprajz, történettudomány) kapcsolódó kutatások fókuszába – a nép körében „élő és gyakorolt jogszokások” megismerése.⁴ Kajtár István a német jogi kultúrtörténet klasszikus művelői között említette pl. a „Deutsche Rechtsaltertümer” és a „Weistümer” köteteit közreadó Savigny-tanítvány, *Jakob Grimm* (1785–1963) nevét. A *Rechtsarchäologie* kutatási irány megalapítóját, *Karl von Amirát* (1848–1930), aki a jogot, mint kulturális jelenséget csak a kultúra egészével összefüggésben tartotta megismerhetőnek, a jogi néprajzot is művelő jogtörténész, *Hans Fehr* (1874–1961), valamint *Percy Ernst Schramm* (1894–1970) göttingeni jogászprofesszor a jogszimbolikát is vizsgálatai tárgykörébe vonó munkásságát.⁵

Az „alattvalók jogának” (és kultúrájának) megismerésére igazgatási céllal jogászok bevonásával már a 19. századtól komoly gyűjtéseket folytatott az orosz állam, amelyben a magát az angol összehasonlító jogász, *Henry Sumner Maine* tanítványának tekintő *Maxim Maximovics Kovalevszkij* (1851–1916), a moszkvai összehasonlító jogi tanszékének tanára is részt vett. A több éven át a bécsi udvari könyvtár tisztviselőjeként dolgozó, de az orosz területeken is ott-honosan mozgó, magát Savigny-tanítványnak tartó jogász, történész *Baltazar Bogišić* (1834–1908) az odesszai egyetem tanáraként aktív közreműködője volt az oroszországi jogszokáskutatásoknak. Ezek módszertanát és eredményeit is hasznosítva szervezte meg 1867-től a zágrábi délszláv akadémia keretei között a délszláv „élő jogszokások” gyűjtését, majd később igazságügy-miniszterként a gyűjtött jogszokásanyagot a Crna Gora-i polgári törvénykönyv előkészítése során is felhasználta.⁶ Jogászként és történészként mindvégig a jog és kultúra elválaszthatatlanságát vallotta, a hazai kutatásra hatást azonban csak megkésve és közvetetten gyakorolt a történész Tagányi Károly, a Magyar Néprajzi

Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi digitális adattár* (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 8). Szekszárd, 2018. 205–240. p.

⁴ A témáról legutóbb: NAGY Janka Teodóra: *Europäische rechtliche Volkskunde und ungarische rechtliche Volkskunde. Volksrechtsforschung* (1939–1948). *Jogtörténeti Szemle*, (19) 2021. különszám 39–47. p.; Uő: *European perspectives of studying Hungarian ethno-judicial life*. In BÉLI, Gábor – DUCHONOVÁ, Diana – FUNDÁRKOVÁ, Anna – KAJTÁR István – PERES, Zsuzsanna (eds.): *Institutions of legal history. With special regard to legal culture and history*. Bratislava–Pécs, 2011. 377–386. p.

⁵ KAJTÁR István: *Jogi kultúra, jogi szimbólumok és rítusok*. In MEZEY Barna (szerk.): *Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest, 2006. 130. p.; KAJTÁR 2018.

⁶ BOGNÁR Szabina: *Valtasar Bogišić's Programme on Collecting Legal Customs: its Influence within Hungary*. In BRENESELOVIĆ, Luka (ed.): *Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti 24. apr. 2008. godine*. Beograd, 2011. 165–182. p.

Társaság elnöke 1919-ben, Magyarországon is „élő jogszokásgyűjtést” sürgető tudományos programja révén.⁷

Az osztrák jogi kultúrtörténeti kutatások hatása a magyar jogi kultúrtörténetre az 1990-es évek elejétől éppen Kajtár István munkássága révén erősödött meg, aki a Pécsi Tudományegyetem tanszékvezető jogtörténész-professzorként a krakkói, a prágai és a pozsonyi egyetem mellett két évtizedes együttműködést alakított ki a grazi *Karl Franzens Universität* jogtörténeti tanszékével. A tanszék vezetője, *Gernot Kocher* – a magát a jogtörténet részének tekintő, német, osztrák és svájci területeken művelt *Rechtsarchäologie* elismert kutatója⁸ – vendégprofesszori kurzusával, 1993-ban kezdődött Magyarországon a jogi kultúrtörténet oktatása a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékén.⁹

A *Rechtsarchäologie* fogalmát Jakob Grimm alapján *Karl von Amira* müncheni jogászprofesszor használta 1913-ban megjelent monográfiájában, meghatározva a tárgyak, képek, szimbólumok, cselekvések jogi jelentése iránt a német nyelvterületeken a 17. századig visszanyúló érdeklődés tudományos kutatássá formálódó tárgyát, módszerét és rendszerét.¹⁰ Kutatásait az osztrák *Hermann Balt* (1918–2004) és a német *Claudius Freiherr von Schwerin* (1880–1944) és *Eberhard Freiherr von Künssberg* (1881–1941) folytatta,¹¹ az eredmények összegzése azonban a következő időszak kutatóira várt – közöttük a témában

⁷ TAGÁNYI Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*. I. A családi és öröklési jogszokások. Budapest, 1919.

⁸ NAGY Janka Teodóra – MATLA Gabriella: Jubileumi nemzetközi interdiszciplináris konferencia Tárkány Szücs Ernő születésének 100., a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakulásának 10. évfordulóján (Hódmezővásárhely, 2021. szeptember 30. – október 1.). *Jogtörténeti Szemle*, 2021. 4. sz. 50–52. p.

⁹ KAJTÁR István: Die Grundzüge der Rechtskulturgeschichte in Ungarn um die Jahrtausendwende. In VALENTINITSCH, Helfried – STEPPAN, Markus (Hrsg.): *Festschrift für Gernot Kocher zum 60. Geburtstag*. Graz, 2002. 130–147. p.; Uő: Die freundschaftliche Beziehung der Rechtshistoriker von Graz und Pécs. In SZEKERES, Róbert (Hrsg.): *Neuere rechtshistorische Arbeiten*. Pécs, 2004. 1–2. p.; Uő: Über das Symbolsystem der ungarischen Revolutionen und Freiheitskämpfe. In HERGER, Csabáné et al. (Hrsg.): *Recht ohne Grenzen. Festschrift zum 15. Jubileum der Zusammenarbeit der Grazer und Pécs-er Rechtshistoriker*. Pécs, 2007. 49–62. p.; Uő: Der Adler als Machtsymbol. In STEPPAN, Marcus – GEBHARDT, Helmut (Hrsg.): *Zur Geschichte des Rechts. Festschrift für Gernot Kocher zum 65. Geburtstag*. Graz, 2006. 197–204. p.; *Gernot Kocher [Antológia]*. Szerkesztette, fordította: HERGER Csabáné. A fordítást az eredetivel összevetette KAJTÁR István. Budapest–Pécs, 2013.

¹⁰ AMIRA, Karl von: *Rechtsarchäologie*. Strassburg, 1913.

¹¹ BALT, Hermann: Rechtsarchäologie in Österreich. *Die österreichische Furche*, (5) 1949. 8. p.; Uő: *Rechtsarchäologie des Landes, Steiermark*. Graz–Köln, 1957.; SCHWERIN, Claudius Freiherr von: *Rechtsarchäologie*. Berlin, 1943.; KÜNSSBERG, Eberhard Freiherr von: *Rechtliche Volkskunde*. Halle, 1936.

gazdagon publikáló és komoly tudományszervezői feladatokat vállaló Gernot Kocher (1942–) osztrák jogtörténész-professzorral¹².

Kocher munkásságában – a magánjogtörténeti, valamint kodifikációtörténeti kutatások mellett – kiemelkedő helyet foglal el a jogi ikonográfia, a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz. Gazdag, precízen adatolt digitális jogi ikonográfiai adatbankot hozott létre – és bocsátotta a pécsi egyetem jogtörténészei rendelkezésére két évtizeden át tartó közös kurzusaikhoz.¹³

Kocher funkcionalista szemlélettel fogalmazta újra a továbbra is megkérdőjelezhetetlenül a jogtörténethez kötődő kutatási terület tárgyát, feladatát. E szerint a *Rechtsarchäologie* új forrásokkal gazdagítja a jogtörténetet, amelynek merőben új, interdiszciplináris tudománykénti felfogása az írott források mellett a szélesen értelmezhető vizuális információk (régészeti leletek, illetve az ezeken előforduló ábrázolások, architektúrák, szobrok, képek, szimbólumok, a jogélet vizuális elemei) kiegészítő, helyreigazító vagy megerősítő szerepét emelte ki.

Gernot Kocher a jogtörténet interdiszciplináris tudománykénti definiálásával az amirai hagyományokon alapuló „jogi régiségek” (jogi normák, jogélet) mind alaposabb megismerése, az írott, a nyelvi és képi források értékelése érdekében széles körű társtudományi együttműködést sürgetett (például a történettudománnyal, a nyelvtörténettel, az irodalomtörténettel, a történeti segédtudományokkal, a művészettörténettel és az ikonográfiával, az egyháztörténettel, a régészettel, a zenetudománnyal, a jogi etnológiával). A tudományterületek között kiemelte, külön is nevesítette a mindennapi és gyakorlati jogi tények és folyamatok (hagyományos szokások) világát kutató *jogi folklór*, vagy szélesebben a *jogi néprajz* fontosságát.¹⁴

A hazai jogi kultúrtörténeti kutatásokat áttekintő munkájában Stipta István Eckhart Ferenchez kötötte a normatörténeten és szabályérvényesülésen túlmutató, szélesebb kitekintéssel bíró jogtörténet-tudomány igényének megfogalmazását. A pesti egyetem jogtörténeti tanszékére kinevezett

¹² Gernot Kocher a „*Signa Iuris – Beiträge zur Rechtsikonographie, Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde*” sorozat társszerkesztője, Társalapítója a Jogi Ikonográfiai Munkacsoportnak (*Arbeitskreis Rechtsikonographie*), alapítója a 2003-ban újra megnyitott grazi Hans Gross Kriminálmuzeumnak. (HERGER Csabáné: *Gernot Kocher. Európai jogtörténészportrék* 2. Budapest, 2014.)

¹³ Gernot Kocher magyarországi kapcsolatai között kell megemlíteni, hogy a PTE honoris causa doktora (1996), a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* tiszteleti tagja (2021). Ikonográfiai monográfiája (KOCHER, Gernot: *Zeichen und Symbole des Rechts. Eine historische Ikonographie*. München, 1992.) magyarul is olvasható Herger Csabáné fordításában (KOCHER, Gernot: *Szimbólumok és jelek a jogban. Történeti ikonográfia*. Pécs, 2008). Ismertette: KAJTÁR István – NAGY Janka Teodóra: Gernot Kocher: *Zeichen und Symbole des Rechts. Eine historische Ikonographie*. *Ethnographia*, 1999. 2. sz. 516–519. p.

¹⁴ KOCHER 1992.

bölcsészprofesszor 1931-ben „a ténytudománnyá válás feltételeként a jogot körülvevő – napjainkig ható – eszméket és a jogfejlődést hosszabb távon befolyásoló kulturális tényezőket egyaránt figyelembe vevő jogtörténet-tudomány művelésének programját hirdette meg.”¹⁵ Tanítványa, Bónis György is ezt a szellemiséget képviselte jogtörténész-professzorként a kolozsvári és a szegedi egyetemen, majd levéltári munkája során.¹⁶

Bár a történet- és néprajztudomány a 19. század végétől újra és újra igyekezett kitágítani vizsgálati terét (például Tagányi Károly tudományos igénnyel megfogalmazott jogszokáskutató programja 1919-ben, vagy a Györffy István kezdeményezte népijogélet-kutatás 1939 és 1944 között a jogi kultúrtörténet részének is tekinthető, ahogyan Tárkány Szücs Ernő 1981-ben megjelent *Magyar jogi népszokások* monográfiája) – a jogi kultúra, a jogi kultúrtörténet kutatásában Magyarországon a paradigmaváltás csak az 1990-es évek elején történt meg.

Ez nem volt különválasztható az ún. „puha jogtörténet” nemzetközi megerősödésétől, a német és osztrák jogtörténet jogi kultúrtörténeti kutatásainak előtérbe kerülésétől. Stipta István is az 1990-es évek elejére tette azt a „tematikai és módszertani innovációt”, amely „kiterjesztette a jogtörténeti vizsgálatok hatókörét a rokon tudományokra, és általános értelmezési keretként a művelődéstörténet érintkező intézményeit kínálta,”¹⁷ és amelyben Kajtár István és Mezey Barna professzorok szerepe elvitathatatlan.

A jogtudomány más ágai is felfedezték a jogi kultúrát. Varga Csaba a jogelmélet, jogfilozófia szempontjából a jogi kultúra mint egyszerű képszerű kifejezés részének tekintette a jogi kultúrhistóriát/jogi kultúrtörténetet éppúgy, mint a jog kiteljesedését, a jogi kulturáltságot. A jog állapotát az adott jogrendszer alkotóelemeként, illetve szociológiai indikátorként, vagy a jog eszközhöz fordulás mögött rejlő rendszermény kifejeződéseként történő értelmezésen túl a jogi hagyományokhoz viszonyulás kérdését is felvetette. Éppen ezeken keresztül bizonyítva a jogikultúra-fogalom sokszínűségét,

¹⁵ STIPTA István: A jogi kultúrtörténet Magyarországon. In BÉLI GÁBOR – KORSÓSNÉ DELACASSE KRISZTINA – HERGER CSABÁNÉ (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2016. 305–312. p.

¹⁶ BÓNIS György: Jogtörténet és művelődéstörténet. *Magyar Jogi Szemle*, 1943. 288–293. 341–346. p. Bónis György további, a jogi kultúrtörténethez kapcsolódó kutatásainak, publikációinak legutóbbi értékelésére lásd: NAGY, Janka Teodóra: György Bónis und die Forschung des siebenbürgischen volkstümlichen Rechtslebens des Volkslebens (1939–1948). In BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Tripartitum trium professorum. Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker. Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján* (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára). Szeged, 2017. 263–270. p.

¹⁷ STIPTA 2016. 305. p.

összetettségét, kiterjedtségét, valamint a kapcsolódó definíciós nehézségek, dilemmák számosságát.¹⁸

Takács Péter az állam- és jogbölcselet felől közelítve a jogi kultúra fogalmát az angolszász jogirodalmi szemléletet közvetítve pragmatikus, elsősorban a vizuális ábrázolások (tér, épület, szobor, kép, szimbólumok) társtudomány-területi kiegészítéseivel szélesítette.¹⁹ Tematikus részpublicációinak kutatási eredményeit a jogi kultúra elsősorban hazai kutatástörténeti előzményeibe és összefüggéseibe helyezve, 2020-ban egy monografikus igényű, a jogi kultúra időben és térben rendkívül dinamikus és részletgazdag tablóját megrajzoló, illusztrált tanulmánygyűjteményben foglalta össze. A komplex jelenségként felfogott jog kulturális (az állam- és jogelméletet művelő, jogfilozófus szerkesztő által hangsúlyozottan társadalmi jellegű és tradicionális kötődésű) elemeinek bemutatását tűzte célul. A jog megjelenítésének, épített környezetének és szimbólumainak áttekintését és értelmezését elsősorban a „*bíróságok és igazságügyi paloták, tárgyalótermek, talárok és pecsétek, parlamentek, elnöki paloták és kormányzati negyedek, városházák, minisztériumok és börtönök, emblémák, logók és különböző műalkotások*” vizsgálatán keresztül valósította meg. Nem csak a jogi kultúrtörténet fogalmának értelmezési tartományait, a vizuális jogi kultúra szerteágazó kutatási területét, a kutatásba bevontak körét szélesítette ki, a kötet impozáns fotóanyaga a vizuális kultúra 21. századi átértelmeződésével párhuzamosan egyre hangsúlyosabbá váló vizuális jogi kultúra tartalmi és módszertani lehetőségét is újrafogalmazta.²⁰

Kajtár István a jogi kultúrtörténeti témákhoz vonzódása már pályakezdésének esztendeiben tetten érhető volt a jogi stílus kultúrtörténetét tárgyaló publikációiban.²¹ Véleménye szerint „A jogi stílus vizsgálatánál volt a hazai jogi kultúrtörténet kialakulása leginkább megfigyelhető.”²² Első ilyen tárgyú munkájához jogi kultúrtörténeti munkásságát áttekintve hozzáfűzte: „A társszerzővel, Kengyel Miklós kollégámmal bizonyos tekintetben ekkor voltunk

¹⁸ VARGA Csaba: »Jogi kultúra« és »jogi kultúrák«: A jog alakváltozatai és felfogásmódjai. 2020. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/VargaCs_jogi_kultura_2020jan.pdf

¹⁹ TAKÁCS Péter: Justitia-szobrok Magyarországon. In GERENCSÉR Balázs – TAKÁCS Péter (szerk.): *Ratio legis, ratio iuris: Ünnepi tanulmányok Tamás András tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, 2011. 154–179. p.

²⁰ TAKÁCS Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Budapest, 2020; NAGY Janka Teodóra: *A jogi kultúra világa*. Takács Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 840 p. *Jogtörténeti Szemle*, 2022. 1. sz. 52–54. p.

²¹ „*Méltóságod lábainál azért hullok térdre.*” Fogvatartottak kérvényezési szokásai a Bach-korszak elején (1986), *Jogi stílusunk kultúrtörténeti gyökereiről* (1996), *Kérvénykultúránk jogtörténeti gyökerei* (2001) „*Valahányszor a nemzet alkotmányos életfájára az irtó bárd nehezedett...*” *Politikai stílusunk 1860/1861* (2006). *A Jogi kultúrtörténeti szövegek a tradíció és a modern határán* (2009).

²² KAJTÁR 2018.; Stipta István értően elemzi ezeket a publikációkat: STIPTA 2016. 306. p.

alapítói atyái a jogi kultúrtörténetnek, ez az új nézőpont azonban hosszabb idő elteltével vert csak gyökeret az 1990-es években.”²³

Stipta István részletesen elemezte azt a folyamatot, amely a jogi kultúrtörténet magyarországi meggyökeresedését jelentette Kajtár István jogi stílustörténeti, közjogi kultúrtörténeti (pl. hatalmi jelképeket ismertető), jogtörténeti ikonográfiai, ikonológiai témájú tanulmányain keresztül²⁴ – és amely elvezetett a magyar jogi kultúrtörténet szimbolikus mérföldköveinek sorozatáig:

- 2004 Kajtár István monográfiája: a magyar jogi kultúrtörténet *propozíciója* (*Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe, 2004*);²⁵
- 2006 A Mezey Barna szerkesztette első hazai jogi kultúrtörténeti *enumeráció* (*Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok, 2006*);²⁶
- 2009 Mezey Barna és Nagy Janka Teodóra szerkesztésében a jogi kultúrtörténet és jogi néprajz hosszú távú interdiszciplináris hazai együttműködését megalapozó tanulmánykötet (*Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből, 2009*);²⁷
- 2011 A Mezey Barna tudomány- és diszciplinaszervező munkájának köszönhetően megjelent, a magyar jogi kultúrtörténet *legitimációs nyilatkozatának* is tekinthető „szimbólumkötet” (*A szimbólumok üzenete: A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak, 2011*);²⁸
- 2011 Nagy Janka Teodóra elnök és Mezey Barna társelnök vezetésével öt egyetem közreműködésével Szekszárdon (PTE IGYK/KPVK) megalakult a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, a magyarországi jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatások intézményesült tudományos műhelye;²⁹
- 2016 Stipta István tollából Kajtár István születésnapjára kötetében megjelent a diszciplínatörténet (*A jogi kultúrtörténet Magyarországon, 2016*)³⁰

²³ KAJTÁR István – KENGYEL Miklós: A Népköztársaság nevében: Adalékok az ítéleti praeambulumhoz. *Jogtudományi Közöny*, 1982. 1. sz. 34–37. p.; KAJTÁR 2018.

²⁴ STIPTA 2016. 305–312. p.

²⁵ KAJTÁR István: *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*. Budapest–Pécs, 2004.

²⁶ MEZEY Barna (szerk.): *Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest, 2006.

²⁷ MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. Budapest, 2009.

²⁸ MEZEY Barna (szerk.): *A szimbólumok üzenete: A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak*. Budapest, 2011.

²⁹ NAGY Janka Teodóra – SZABÓ Ernő: Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatéka: a 10 éves Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport. In NAGY Janka Teodóra – BOGNÁR Szabina – SZABÓ Ernő (szerk.): *Száz plusz tíz: jubileumi kötet: Tárkány Szücs Ernő (1921–1984): Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021)* (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 10). Szekszárd, 2021. 405–422. p.

³⁰ MEZEY (szerk.) 2006.; MEZEY–NAGY (szerk.) 2009.; MEZEY (szerk.) 2011.

2018 Kajtár István egy részletes bibliográfiával kiegészített átfogó értékelését adja a magyar jogi kultúrtörténet kutatási eredményeinek és ebben saját pályáivének 1982 és 2016 között (*Áttekintő értékelés a jogi kultúrtörténet forrásairól, módszertani és elméleti kérdéseiről, eredményeiről, 2018*).³¹

2. Az „alattvalók joga” vs. a „lent” joga: jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi értelmezések Kajtár István Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe monográfiájában

Gernot Kocher a grazi egyetem jogtörténeti tanszékén azt a *Hermann Baltl*t követte a professzori székben, aki nem egyszerűen a *Rechtsarchäologie* kiváló kutatója volt, hanem az osztrák jogi néprajz kiemelkedő ismerője, művelője is. Tárkány Szücs Ernő ismerte, sőt az európai jogi néprajz eredményeit áttekintő tanulmányában külön is kiemelte Baltl publikációinak elméleti megalapozottságát.³² Baltl professzor 1982. április 24-én Grazból Tárkány Szücs Ernőnek keltezett leveléhez jogi néprajzi és jogrégészeti témájú publikációinak jegyzékét is mellékelte.³³ Nem meglepő tehát, hogy a tanítvány, Gernot Kocher könyvében is több, hagyományosan a jogi néprajzhoz sorolható tárgyi emlékekkel, képi ábrázolással, szimbólummal találkozhatunk. A Kocher professzor pécsi és grazi jogi kultúrtörténeti szemináriumain használt digitális jogi ikonográfiai adatbank is nagy számban tartalmaz jogi néprajzi emlékeket: tárgyakat, képeket, jogi vonatkozású szimbólumokat, díszítéseket, amelyhez gyarapításához magam is hozzájárulhattam.³⁴

Mindezt azért volt szükséges előrebocsátani, mert talán magyarázza, hogy amikor Kajtár István elsősorban a monográfiája megjelenését megelőző tíz évben írott publikációira épített jogi kultúrtörténeti alapvetését megírta, a jogágak szerinti fejezettagolást kiegészítette a háború és béke mellett az „Az alattvalók joga a jogi kultúrtörténetben” fejezettel – s ezáltal a jogi néprajzot visszavonhatatlanul a jogi kultúrtörténet, mint „kisdiszciplína” részévé tette.

³¹ KAJTÁR 2018.

³² TÁRKÁNY SZÜCS, ERNŐ: Results and Task of Legal Ethnology in Europe. *Ethnologica Europæana*, 1967. 195–217. p. Újraközlés – In DUNDES, Alan – DUNDES RENTELN, Alison (eds.): *Folk Law. I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex non Scripta*. New York–London, 1994. 161–186. p.

³³ *Hermann Baltl Brief an Ernő Tárkány Szücs*. Graz, 24. 4. 1982. Közli: TÁRKÁNY SZÜCS, ERNŐ: *Rechtsgeschichte und Volksbräuche (Ausgewählte Studien)* (Ungarische Rechtshistoriker). Budapest, 2021. 317. p.

³⁴ „Gazdag diakepanyagot állított össze Nagy Janka Teodóra. Gyűjteménye a magyar címer népies ábrázolásait is számos példával felöleli.” (KAJTÁR 2004. 127. p.)

A jogi néprajz számára talán furcsa a szóhasználat („alattvalók joga”), hiszen a gyakran fellángoló definíciós háborúk ellenére a „nép” igen képlékeny fogalmát használják a szakirodalomban a tudományterület megnevezése miatt (néprajz/néptudomány; német nyelvterületeken: *Volkskunde*, *Rechtliche Volkskunde*). Jogi néprajzi monográfiájában Tárkány Szücs Ernő a nép fogalmába tartozó, történetileg változó és folyamatosan differenciálódó társadalmi csoportok jogi vonatkozású társadalmi normái helyett inkább a „fent” törvények igazgatta világával szemben a „lent” helyi kisközösségi autonómián alapuló jogszokásairól beszélt.³⁵

A Kajtár István által alkalmazott szóhasználat magyarázata abban kereshető, hogy a jogi kultúrtörténet „hármaskarú” a *hatalom/jog–kultúra–historia* viszonyát tekintette a szerző, amelyben a domináns fogalom, a „hatalom” egyik hordozói oldalaként a hatalmon lévőkkel szemben a valakik hatalma alatt álló „alattvalók” jelentek meg. A hatalomhoz viszonyulás szerinti differenciálás pedig a továbbiakban alkalmasnak bizonyult a legkülönbözőbb társadalmi csoportokhoz tartozó személyek és közösségek (például rendtartó falu, agrárközösségek, céhek), valamint eljárások és cselekedetek (például kérvénykultúra) gyűjtőfogalmaként történő értelmezésre.³⁶

Kajtár István monográfiájának megjelenése nem csak a jogi kultúrtörténet egyik mérföldkövének nevezhető. A jogi néprajz kutatástörténetében is fordulópontot jelentett, hiszen vizsgálati körébe emelt számos olyan kérdéskört, amely korábban hagyományosan az európai jogi néprajz része volt, de a hazai diszciplínák között nem talált helyet. A jogi kultúrtörténet viszont diskurzust kezdett a népi jogérzet fogalmáról és szerepéről, a jogi hagyományok jelentőségéről, a jogszokásról mint a jog elemző vizsgálatának tárgyáról. A jogtörténet-tudományhoz, a jogi kultúrtörténethez tartozónak tekintette a jogi néprajz legjelesebb képviselőinek életművét is (például Tagányi Károly, Tárkány Szücs Ernő, Imreh István).³⁷ Mindezek után a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet kontextusrendszerének alaposabb feltárása érdekében érdemes röviden kitérni a kutatásokban és az egyetemi oktatásban mindmáig zsinórmértéknek tekintett monográfia tartalmi kérdéseire.

A *jogi kultúrtörténet körvonalai és területei* címet viselő első fejezet hangsúlyozottan a fenti fogalom- és tárgymeghatározó metodikát követi. A kulturális jelenségeknek a kívülálló számára is értelmezhető empirikus megközelítéstől (például a jogi szövegek sajátos stílusa, a jogászok viselete, a büntetőeljárás egyes mozzanata, eskük, petíciók, magánjogi szerződések,

³⁵ TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, 1981. 819–820. p.

³⁶ VII. fejezet: Az alattvalók a jogi kultúrtörténetben. In: KAJTÁR 2004. 116–127. p.

³⁷ NAGY JANKA TEODÓRA: Kajtár István: Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe. *Ethnographia*, 2007. 2–3. sz. 332–334. p.

börtönök, vesztőhelyek, koronázási jelvények, címerállatok, Roland-szobrok) jut el a jogi kultúrtörténet tárgyának meghatározásáig. Ezzel párhuzamosan megtörténik a kapcsolódó tudományterületektől történő elhatárolás is: Kajtár István elsősorban német jogi kultúrtörténeti példákra és előzményekre hivatkozik, hogy komplex jellegének hangsúlyozása mellett sor kerülhessen a jogi kultúrtörténet módszereinek, a kutatási terület legfontosabb egyéni teljesítményeinek ismertetésére is. Az alapozó, hangsúlyozottan bevezető céllal írott munkában a kiemelt területeken (alkotmányjog és közigazgatás, bűn és bűnhődés, magánjog és üzleti élet, igazságszolgáltatás, háborúk, követségek és békekötések, az alattvalók világának jogi kultúrtörténete) a teljesség igénye nélkül, de a meghatározó, lényegi összefüggések felmutatásának szándékával nyújt betekintést a jogi kultúrtörténet rendkívül gazdag, összetett, merev lehatárolást nem tűrő diszciplínájába.

Az *alkotmányjog és a közigazgatás* jogi kultúrtörténeti vizsgálata nemcsak azt a tartalmi sokszínűséget, hihetetlen háttérismeretet és műveltséganyagot előlegezi meg, amely a szerző a témában megjelent korábbi publikációit is jellemzi, de a munka egészén végigvonuló egységes metodikai megközelítési szempontokat is. Egy-egy kérdéskör kapcsán a gazdag (gyakran éppen a bőség zavarának veszélyét rejtő) anyagból a biztos kézzel kiválasztott terület jogi kultúrtörténeti háttérének felvázolását követően szemléletes példákkal igyekszik kiegészíteni és árnyalni a leírtakat. A források megválasztása, feldolgozásra előkészítése önmagában sem egyszerű, komoly anyagismeretet kívánó feladat, ám fontos hozadéka, hogy komoly haszonnal forgathatóvá teszi a könyvet.

A *bűn és bűnhődés* területéről hozott példák jól mutatják, hogy Kajtár István a rendkívül sokfelé futó ismeretanyagot milyen differenciáltan képes kezelni, mederben tartani. Ehhez a kiemelések és egymáshoz illesztések mellett a jegyzetapparátus nyújtotta lehetőségeket is maximálisan felhasználja. A munka háromszázat meghaladó jegyzetébe rejtve nemcsak a téma iránt érdeklődőket, illetve a kutatókat segítő irodalmi hivatkozásokat, hanem a források elemzését, értelmezését megkönnyítő ismeretanyagot, további orientációkat is találhatunk.

A *magánjog és az üzleti élet* jogi kultúrtörténetének tárgyalása elsősorban hazai forrásai révén a kötet különösen értékes része, a témakör ismertetése kapcsán pedig Kajtár István évtizedes kutatásainak eredményeivel gazdagítja a területet. Az *igazságszolgáltatás jogi kultúrtörténete* fejezet nem egyszerűen témaválasztása, de komplex, összefoglaló jellege miatt is a megjelenő monográfia valószínűleg egyik legfontosabb, egyik leggyakrabban olvasott, idézett és hasznosuló része. A *háborúk, a követségek és békekötések* önmagukban is az egyik leggazdagabb, legösszetettebb területei a jogi kultúrtörténetnek. E részben különösen szembetűnő az a több fejezetben is felismerhető szándék, hogy a jogi kultúrtörténet ne csak tényeket, ismereteket közöljön, hanem

folymatokat mutasson be – minél szélesebb kitekintéssel. Az ikonográfiai ábrázolások mellett hatalmi szimbolikák leírásával is találkozhatunk. Különösen érdekes a katonai kitüntetések kultúrtörténeti megközelítése, újszerű a közlegény életérzésének közvetítése, beemelése a jogi kultúrtörténetbe.

A monográfiát záró fejezet, az *alattvalók világának jogi kultúrtörténeti vizsgálata* a jogi néprajz területe, amelyből avatott kézzel válogat a jogi kultúrtörténet kutatási területének körülhatárolása során a jogtörténész Kajtár István. A tradicionális népi önkormányzatok köréből az Imreh István által gazdagon adatolt székely rendtartó falut emeli ki, a Csizmadia Andor által részletesen vizsgált agrárközösségek közül az általa már korábban publikált hegyközségekről szól, a céhek világából pedig a céhszabályok jelentőségének érzékeltetését választja. A hatalomhoz való viszonyulás változatossága mint keret kiválóan alkalmas arra, hogy ízelítőt nyújtson a kérvénykultúra alakulását vizsgáló szerző kutatási eredményeiből, illetve hogy elsősorban Tárkány Szücs Ernő összefoglaló, a *Magyar jogi népszokások* (1981) monográfiája alapján válogasson a jogi néprajz kutatásaiból – a tudományterület művelői egyik legjelentősebb eredményének azt tartva, hogy „két és fél évszázad mozaiklapocskáiból a népelet jogi kultúrtörténetének eleven képét rajzolják meg.”³⁸ A jogi néprajz kutatási eredményeinek részletezése, a jogi néprajz kutatóira hivatkozó nagyszámú jegyzet, és a jogi kultúrtörténeti bibliográfiába beépülő jogi néprajzi publikációk a 21. század elején a jogi kultúrtörténet holdudvara részeként tekintett a jogi néprajzra.

A *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe* monográfia tartalmi kérdéseire – a jog kulturális holdudvarának képe felbukkan – Kajtár István még visszatér a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* által kiadott *A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár/New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL)* tanulmánykötetben³⁹ megjelent, afféle „jogi kultúrtörténeti szellemi végrendeletként” is értelmezhető írásában.

A közvetlenül halála előtt megjelent összegzés felelősségteljes szakmai számvetés és számadás is egyben a jogi kultúrtörténet témájában 1982 és 2016 között elvégzett munkáról. Epilógus, a szó legszebb, Arany János-i értelmében („...Mily temérdek munka várt még!”). Vajon elvégezte-e a szükségeset, elegendő volt-e az, amit a jogtörténet-tudomány képviselőjeként a magyar jogi kultúrtörténetért tett?

³⁸ KAJTÁR 2004. 125. p.

³⁹ A 2013-ban elnyert OTKA-pályázat alapadatai: A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL) / New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL). OTKA K 109191. Vezető kutató: Dr. Nagy Janka Teodóra (PTE IGYK SZMSZI), kutatók: Dr. Kajtár István, Dr. Homoki-Nagy Mária, Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet, Dr. Bognár Szabina, kutatási asszisztens: Szabó Ernő. KAJTÁR 2018.

A személyes szakmai számvetés mellett (kutatások, elmélet és módszertan tūpontos lehatárolása, a publikációk súlyozott, tematikus leltára) a legfontosabb számára értő figyelemmel kísérni a hazai jogi kultúrtörténet „fejlődési irányait”, és másfél száz tételes jogi kultúrtörténeti bibliográfiával segíteni a kutatók új nemzedékét.

Kajtár István a magyar jogtörténet-tudomány iskolateremtő képviselőjeként a magyar jogi kultúrtörténeti kutatások egyik kezdeményezője volt. Lehetőséget teremtett fiatal kollégái, doktoranduszai és egyetemi hallgatói számára, hogy a jogászképzés és a kutatás nemzetközi színterére léphessenek, élhessenek az általa rendkívül fontosnak tartott „tudástranszferrel.” A *Pécsi Jogi Kultúrtörténeti Műhely* tudományszervezési tapasztalatainak birtokában Mezey Barnával és Homoki-Nagy Máriával alapító tagként segítette tanítványát, Nagy Janka Teodórát a hazai jogi kultúrtörténet és jogi néprajz kutatási eredményeit konferenciákon, kiadványsorozatban⁴⁰ és filmekben is közreadni kívánó *Tárkány Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* életre hívásában.

Ahogy ő maga fogalmazott, munkássága egyik fontos eredményének tekintette, hogy a jogi kultúrtörténeti kutatásokat az európaihoz hasonlóan a hazai jogtörténet-tudomány is „kebelébe fogadta”. „Öröm szemlélni az utóbbi években a jogi kultúrtörténet felvirágzását. A jogi kultúrtörténet irodalma a kezdeti figyelemfelhívást követően tovább gyarapodott, ahogy a jogtörténész szakma egésze munkálkodott a »kisdiszciplína« minél teljesebb kiépítésén.”

A jogi néprajz pedig a jogi kultúrtörténeti kutatások részeként „hazaérkezett”.

⁴⁰ Ezek között a kutatócsoport kiadványsorozatában megjelent olyan a jogtörténet-tudomány, a történettudomány, a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz közös művelésének példaértékű monográfiáival, mint: HOMOKI-NAGY Mária: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet tészem...” *Jobbágy-paraszrok végrendeletei Szentés mezővárosában* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 5).